

HISTORIOGRAFIJA O 19. STOLJEĆU

BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN

Vrednovanjem postignuća hrvatske historiografije bavilo se više povjesničara o čemu postoji objavljena relevantna literatura. Podsjetit ću ipak da je od početne faze oblikovanja i utemeljenja suvremene hrvatske historiografije od sredine 19. stoljeća do danas u povijesnoj znanosti toliko plodova, da su se - slikovito rečeno - sve njezine struje, škole, tendencije i usmjerenja spojile u moćnu bujicu. Prvi kongres povjesničara prilika je da vrednujemo one rezultate povijesne znanosti koji su posvećeni "dugom" 19. stoljeću.

Od samog početka, kada je historiografiji ponajprije bila naimijenjena odgojna i pragmatična zadaća i kada se oslanjala na rad nekolicine ustrajnih pregalaca, ona je i tada nastojala postati znanost s predmetom proučavanja i vlastitim istraživačkim metodama. Ipak, gotovo do kraja 19. stoljeća hrvatska će historiografija pretežno biti usmjerena na prikupljanje vrela za istraživanje a potom i pisanje srednjovjekovne hrvatske povijesti. Institucionalnu podlogu za istraživački rad najprije je dala JAZU, a zatim je osnivanjem Zagrebačkog sveučilišta i studija povijesti na Mudroslovnom (Filozofskom) fakultetu stvorena šira osnovica ljudskih resursa potrebna za istraživački rad i profesionalno bavljenje poviješću.

Profesionalizacija tradicionalne znanstvene historije u Hrvatskoj nalazila je svoj uzor u njemačkoj historiografiji koja je u Rankeovoj školi egzaktnu metodu istraživanja dovela doduše do zavidne razine ali je pretežno ostala na polju istraživanja političke i državno-pravne povijesti. O tome svjedoče i brojne objavljene zbirke dokumenata i izvora kojima su se htjeli pokazati "tvrđi temelji hrvatske prošlosti". Znanstvenim ediranjem izvora bavili su se Ivan Kukuljević, Franjo Rački, Bogoslav Šulek, Ivan Krstitelj Tkalčić, Šime Ljubić, Tadija Smičiklas, Vjekoslav Klaić. Stvaranju profesionalne historije pridonosili su autori koji su se okušali u pisanju prvih pregleda povijesti hrvatskoga naroda, no i ti će pregledi do kraja stoljeća ostati pretežno nepokriveni osvjetljavanjem 19. stoljeća, dijelom i zbog toga što su i sami povjesničari bili sudionici političkih zbivanja. Takva je i Smičiklasova *Poviest Hrvatska*¹ u dva dijela ocijenjena kao pragmatična povijest koja kritičkom analizom izvora bez njihova navođenja prikazuje smisao hrvatske povijesti. U svom drugom dijelu, objavljenom 1879. a koji obuhvaća hrvatsku povijest od 1526. Smičiklasova povijest

1) T. Smičiklas, *Poviest hrvatska I. i II.*, Zagreb, 1879, 496, 1882, 724.

pokriva tek prvu polovinu 19. stoljeća. U publicističkom djelu Martina Polića *Parlamentarna povijest Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije I-II*² prikazana je "pragmatička poviest parlamentarnih i političkih događaja" od 1860. do 1880. godine. Sam autor nada se da će netko drugi opisati događaje koji su slijedili a koji pokazuju novo lice političkoga razvoja.

Povijesnu znanost o 19. stoljeću obogaćuju i djela geografa, demografa-statističara i pravnika nastala u posljednjoj trećini 19. ili na razmeđu stoljeća. Korisno je spomenuti Petra Matkovića koji je za svjetsku izložbu u Beču 1873. napisao informativnu knjižicu u formi spomenice *Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnih i duševnih odnošajih*.³ Iz mnogobrojnih radova Frana Vrbanića vrijedno je izdvojiti njegove radove iz povijesne demografije *Demografski izvidi u Hrvatskoj*,⁴ 1891. i *Jedno stoljeće u razvoju broja žiteljstva Hrvatske i Slavonije*⁵ iz 1899. Vrbanićevo trosveščano djelo *Rad hrvatskoga zakonarstva na polju uprave od 1861. do najnovijega vremena*⁶ iz 1889 prikazuje razvoj institucija kulture, znanosti, gospodarstva te hrvatskoga Sabora u 19. stoljeću. Treći autor, Milovan Zoričić objavio je 1885. *Statističke crtice o kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*⁷ a 1896. *Žiteljstvo kraljevina Hrvatske i Slavonije po zvanju i zanimanju*.⁸ Zajedničko svim navedenim autorima je da su mnogobrojnim korisnim, znanstveno utemeljenim i nadasve objektivnim obavijestima u svojim djelima vrlo otvoreno upozoravali političku javnost o različitim deformativnim pojavama u hrvatskom društvu druge polovine 19. stoljeća. Činjenica je da spomenuti radovi nastaju u razdoblju zaokruživanja hrvatskog industrijskog društva i da na neki način predlažu njegovu preobrazbu.

Bez obzira na opisana kretanja u bliskim društvenim znanostima, profesionalna povijesna znanost s kraja 19. stoljeća nije uspjela napraviti veći iskorak u metodološkom smislu. Povjesničari i nadalje objavljuju građu i rasprave kojima obogaćuju historiografiju, no ona sve do polovine 20. stoljeća ostaje u okvirima političke događajne povijesti. Njezin glavni predstavnik, Ferdo Šišić zalagao se za uvođenjem novog, genetičkog smjera ali se povijest u istraživanju služila istim metodama. Ipak, taj pristup imao je zapravo organizacijski kostur u novom trendu: spoznaji da u rad valja unijeti više kritičnosti a manje obzira prema različitim neznanstvenim svrhama. Taj se trend pokazao vrlo važnim jer je pridonio sustavnoj razvojnoj preobrazbi historiografije. Bilo je sve više radova koji su odbacivali puko nizanje događaja i pokazivali želju za istraživanjem uzroka dubljih društvenih pojava. Međutim, ograničenja su također bila velika: produbljenom prilaženju trebala je prethoditi raščlamba povijesnog zbivanja i njegove uzročno-posljedične povezanosti.

Uz Akademiju, zagrebački Filozofski fakultet na prijelomu stoljeća postaje druga jedina institucija u kojoj stasaju profesionalni povjesničari. U primjeni eruditsko-genetičke historije

2) M. Polić, *Parlamentarna povijest Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije I-II*, Zagreb, 1899., 296, 1900., 272.

3) P. Matković, *Hrvatska i Slavonija u svojih fizičnih i duševnih odnošajih*, Zagreb, 1873., 160.

4) F. Vrbanić, *Demografski izvidi u Hrvatskoj*. Rad 103 JAZU, Zagreb, 1891.

5) F. Vrbanić, *Jedno stoljeće u razvoju broja žiteljstva Hrvatske i Slavonije*. Rad 140 JAZU, Zagreb, 1899.

6) F. Vrbanić, *Rad hrvatskoga zakonarstva na polju uprave od god. 1861. do najnovijega vremena*, Knjiga XCIV, Rad JAZU, Zagreb, 1889., 47-115, Knjiga CI, Zagreb, 1890., 1-67, Knjiga CXIV, Zagreb, 1893., 1-98.

7) M. Zoričić, *Statističke crtice o kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1885, 154.

8) M. Zoričić, *Žiteljstvo kraljevina Hrvatske i Slavonije po zvanju i zanimanju*, Knjiga XLIV, Rad JAZU, Zagreb, 1896., 197.

9) R. Horvat, *Najnovije doba hrvatske poviesti*, Zagreb, 1906., 296.

ističu se sveučilišni profesori Natko Nodilo, Vjekoslav Klaić, Ferdo Šišić i Rudolf Horvat. Svaki je od njih tražio nove putove u izgradnji profesionalne povijesti. U pokušaju pisanja sinteze Horvatova sinteza *Najnovije doba hrvatske povijesti*⁹ (1906.) obrađuje 19. stoljeće do revizije Nagodbe 1873. Šišićeva *Hrvatska povijest*¹⁰ (1905.-1913.) u svom trećem dijelu obrađuje 19. stoljeće do 1847. Njegova sinteza *Pregled povijesti hrvatskog naroda* u prvom izdanju 1916. došla je do 1790. Tek je u trećem izdanju iz 1962.¹¹ u potpunosti pokrila 19. stoljeće.

Šišiću bez dvojbe pripada središnje mjesto u profesionalnoj historiografiji međuraća, osobito u nastojanju unapređivanja metodologije i shvaćanja da povijesno istraživanje treba usmjeravati i na društvene, a ne samo na političke pojave. Bez obzira na sva ograničenja jednodušna je ocjena da je Šišić građansku historiografiju doveo do njezina vrhunca. On je bio prvi povjesničar koji je u svom bogatom opusu 19. stoljeću poklonio razmjerno veliku pažnju. Možemo reći da je Šišićeva historijska škola postigla galvanizirajući učinak među mnogim povjesničarima u nizu generacija.

Temeljiti osvrst na 19. stoljeće učinit će suvremena historiografija o stotoj obljetnici preporoda kada će poglavito književni historičari pokušati dati ocjenu djelovanja preporoda na oblikovanje hrvatske nacije. U ozračju nepovoljnih političkih prilika između dva rata povjesničari težište svojih istraživanja sve više pomiču prema zbivanjima novije povijesti, što znači da se i povijesti 19. stoljeća daje veće značenje. Iz toga vremenskog odsječka historiografija bilježi više rasprava posvećenih 19. stoljeću, ali i nekoliko cjelovitijih monografskih obrada i prikaza pojedinih problema iz 19. stoljeća. Od takvih rasprava vrijedno je spomenuti više članaka Stjepana Antoljaka posvećenih problematici francuske uprave u hrvatskim krajevima ili rasprava Blaža Jurišića posvećenih ilirskom pokretu i Strossmayeru. Od većih djela valja istaknuti Gruberovu *Povijest Istre*¹² u kojemu je Vjekoslav Spinčić dodao prikaz preporoda, te djelo *Hrvatski preporod u Dalmaciji*¹³ od Rudolfa Horvata.

Nastojanja profesionalnih povjesničara da osvijetle povijesnu zbilju 19. stoljeća ostala su tako i u spomenutom razdoblju bez tumačenja i svestranijeg strukturalnog pristupa. Ipak, bilo bi nepravедno ne spomenuti djelatnost Josipa Horvata, neprofesionalnog povjesničara koji je povijest pisao doduše na publicistički način, ali ipak stručno. Njegova čitko napisana *Politička povijest Hrvatske I-II*,¹⁴ objavljena 1936. u prvom dijelu pokriva 19. stoljeće od 1830. do 1918. godine. Horvatove monografske obrade pojedinih povijesnih ličnosti kao što su Starčević i Supilo, izdane uoči rata, proširit će se u poratnom razdoblju i na druge ličnosti iz hrvatskog političkog života (Gaja, Mažuranića, Jelačića).

U razdoblju Drugoga svjetskog rata profesionalna je historiografija, kad je riječ o istraživanju 19. stoljeća, dala u cjelini nezadovoljavajuće rezultate. Općenito podvrgnuta izvanznanstvenom pritisku, iz skromnog opsega kojega je tijekom ratnih godina polučila, povijesna je znanost u tom razdoblju pretežno bila okrenuta starijim povijesnim razdobljima. Povijest 19. stoljeća obogaćena je tek izdavanjem povijesnih vrela kao što su primjerice *Ante Starčević, Izabrani spisi*,¹⁵ koje je 1943. priredio Blaž Jurišić, te *Memoari Josipa*

10) F. Šišić, *Hrvatska povijest III. Od godine 1790. do godinc 1847.*, Zagreb, 1913.

11) F. Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb, 1962., 550.

12) D. Gruber - V. Spinčić, *Povijest Istre*, Zagreb, 1924.

13) R. Horvat, *hrvatski preporod u Dalmaciji*, Zagreb, 1935.

14) J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb, 1936., 527.

15) Ante Starčević, *Izabrani spisi*, priredio B. Jurišić, Zagreb, 1943.

*Naustaedtera*¹⁶ o banu Jelačiću koje je u dva sveska na francuskom originalu izdao Francuski institut u Zagrebu.

Ako je dake u ratnom razdoblju suvremena historiografija o 19. stoljeću ubrala siromašne plodove, razumljivo da je i gibanje prema novim gledištima ostalo na neki način okamenjeno. Zato će u novu vremensku etapu profesionalna historiografija ući dvostruko opterećena: kako izgubljenom produkcijom o 19. stoljeću, tako i nedostacima novih metodoloških pristupa, prijeko potrebnih za nove povijesne spoznaje.

Profesionalna historiografija općenito, pa i o 19. stoljeću ušla je neposredno nakon Drugog svjetskog rata u društveno ozračje koje je prije svega od nje očekivalo prilagodbu aktualnim gledištima, izbjegavajući ili prešućujući mnoge takozvane osjetljive teme koje su se vladajućim strukturama činile neprihvatljivima. Istodobno su se, institucionalno, materijalno i organizacijski poticala istraživanja određenih problemskih sklopova i razdoblja iz hrvatske povijesti. Pa ipak, i u takvim okolnostima većina povjesničara nije prihvatila dogmatska i ideološka gledišta vladajuće komunističke partije nego je profesionalno i nadasve odgovorno obavljala svoje istraživačke zadaće. Cijena takvih neznanstvenih pritisaka u početku je bila prilično velika jer je pozitivistička metoda još neko vrijeme ostala dominirajuća u historiografiji. No taj će metodološki zastoj dio povjesničara kasnije nadoknaditi sve intenzivnijim osluškivanjem europskih metodoloških trendova. Čini se da je, između ostaloga i zahtjev za prihvaćanjem marksističkih metoda zaslužan što se hrvatska historiografija postupno počela okretati k istraživanju socijalne historije i uporabi novih metoda i rezultata drugih društvenih znanosti.

Profesionalna historiografija dobila je pokretanjem *Historijskog zbornika* 1948. godine središnji časopis u kojemu su svoje priloge bez ideoloških ograda mogli objavljivati svi povjesničari. Jedini je kriterij bila kvaliteta priloga za koju je skrbrila redakcija na čelu s glavnim urednikom, Jaroslavom Šidakom. Tijekom vremena, uz postojeće Akademijine, pokrenut će se i drugi povijesni časopisi. Iako će neki, kao primjerice *Časopis za suvremenu povijest* biti poglavito usmjereni na priloge iz najnovije povijesti, taj je časopis od početka bio otvoren i za probleme 19. stoljeća. Historijski će zbornik sve do sedamdesetih godina ostati jednim od najvažnijih dijelova historiografske organizacijske podloge.

Opseg povijesnih priloga koji su osvjetljavali 19. stoljeće počeo se ubrzano širiti. Razvojna razina historiografije podizala se kritičnošću spram izvora, otvaranjem novih tema te produbljanjem i svestranijim osvjetljavanjem povijesnih procesa. To se vidjelo već po strukturi priloga od kojih pojedini odražavaju ambiciju svestranijeg osvjetljavanja i zaokruživanja određenog historiografskog problema premda i nadalje slijede pozitivističku metodu. U takve radove mogu se ubrojiti brojni veći i manji prilozi o revoluciji 1848., ilirskom pokretu i pravaštvu, no oni objektivno nisu mogli biti iste kvalitete. Kao ilustraciju, doduše po osobnoj prosudbi, navodim Bičanićev rad *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji 1750-1860*,¹⁷ objavljen 1951. kao prva knjiga "Hrvatske ekonomike na prijelazu iz feudalizma u kapitalizam", koji je izazvao burne diskusije. Njegovu je znanstvenost, a posebno periodizaciju osporio prvi recenzent Mijo Mirković stavljajući autoru primjedbu da "Rijeku stavlja u narodno gospodarstvo Hrvatske te da način tumačenja političkog zbivanja spomoću ekonomske podloge nije ispravan". Bez obzira na sve, Bičanićevo djelo dugo je vremena ostalo nenadmašeno u osvjetljavanju hrvatske gospodarske povijesti.

16) Lc ban Jelačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848 I-II, Zagreb,

17) R. Bičanić, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1951., 459.

Djelo Vase Bogdanova *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*,¹⁸ objavljeno 1949. bilo je, naprotiv, prožeto ideologijom i bez uobičajene tvrde egzaktnosti na kojoj je ustrajavala većina hrvatskih povjesničara. Iz ovog razdoblja vrijedno je istaknuti djelo Frana Barbalića, *Narodna borba u Istri 1870-1915*,¹⁹ iz 1952., te zbornik radova *Rijeka*,²⁰ objavljen 1953. u kojem ima više priloga posvećenih riječkom pitanju u 19. st.

Šezdesetih godina povijesna znanost ulazi u novo, plodonosnije razdoblje. Nova generacija povjesničara dostiže profesionalnu zrelost, uvodi nove metode u istraživanje i uspoređuje svoje rezultate s europskom historiografijom na međunarodnim susretima. Osim toga, šire se institucionalna i organizacijska osnovica historiografije. Tako su povjesničari mogli objavljivati svoje priloge u više povijesnih i kulturnih časopisa. Primjenom načela društvene povijesti dio povjesničara, pišući o 19. stoljeću, nastojao je interpretaciju hrvatske političke povijesti proširiti i na društvene pojave.

Na ovom je mjestu nemoguće nabrojiti sve priloge, rasprave i djela posvećena 19. stoljeću. Možda je važnije istaknuti da se u istraživačkom postupku pojavljuju nova tumačenja, pažljivija uspoređivanja, strukturalne veze i otvaranje novih istraživačkih pitanja. Uvođenje novih metoda lakše se primijenjivalo na već poznatim obavijestima o političkim preduvjetima društvenog razvoja negoli na posve nova i neistražena područja.

Poticaje za šire osvjetljavanje nekih historiografskih problema pružila su obilježavanja prigodnih povijesnih obljetnica kao što je primjerice stogodišnjica preporoda u Dalmaciji 1962. ili stogodišnjica rođenja bana Ivana Mažuranića 1964. Zbornici referata, posebno zbornik *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri* (1969.)²¹ novim je obavijestima i vrelima obogatio historiografiju 19. stoljeća. Višem stupnju istraženosti pridonijeli su i radovi posvećeni agrarnim i gospodarskim problemima u 19. stoljeću kao što su radovi Slavka Gavrilovića, Josipa Buturca, Lovre Katića, Miroslave Despot, Kamila Firingera, Igora Karamana, Danila Klena i drugih.

Objašnjavanje spleta uzročnosti povijesnih kretanja u Vojnoj krajini, narodnog pokreta 1903., jugoslavenske ideje, ukidanja feudalnih odnosa - bile su to bitne teme koje su se ili tek počele otvarati ili su pak postale podloga za objašnjavanje dubljih povijesnih procesa. Prilozima Jaroslava Šidaka, Vere Cilige, Ljerke Kuntić, Tereze Ganze-Aras, Ferde Hauptmanna, Mirka Valentića, Dragovana Šepića, Mirjane Gross i drugih povjesničara historiografija o 19. stoljeću znatno je uznapredovala, unatoč činjenici da društvo u kojemu je djelovala nije za povijest 19. stoljeća pokazivalo pretjerani senzibilitet.

Potkraj šezdesetih godina hrvatska će historiografija iznjedrili i prvu sintezu o povijesti druge polovine 19. stoljeća. *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*,²² izdana 1968. dočekan je u javnosti s velikim zanimanjem. Njezini su autori Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman i Dragovan Šepić. Bez obzira na određene slabosti, ona je zacijelo dugo godina, pa i do danas, ostala jedno od najčešće citiranih referentnih djela o 19. stoljeću. Razmjerno velika pozornost počela se tada pridavati i sustavnom istraživanju pojedinih sastavnica gospodarske povijesti. Dva monografska djela Miroslave Despot o industriji i trgovini građanske Hrvatske od 1860. do 1880. obogatila su hrvatsku historiografiju mnogim novim obavijestima. O gospodarsko-socijalnom razvoju Istre

18) V. Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49.*, Zagreb, 1949., 366.

19) F. Barbalić, *Narodna borba u Istri 1870-1915.*, Zagreb, 1952.

20) *Rijeka* (zbornik), Zagreb, 1953.

21) *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969.

22) J. Šidak - M. Gross - I. Karaman - D. Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1962., 352.

vrijedne priloge objavili su Danilo Klen i Petar Strčić. Prvu tenmatsku cjelinu studija iz gospodarske povijesti s težištem na društvenom razvoju objavio je Igor Karaman 1972. godine pod naslovom *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*.²³

Osnutak Hrvatskoga instituta za povijest (kasnije Zavoda za hrvatsku povijest) 1971. za hrvatsku je historiografiju bio od iznimne važnosti, kako zbog boljih mogućnosti organiziranja znanstvenoistraživačkoga rada, tako i izdavačke djelatnosti. Pokretanjem nekoliko različitih edicija - *Monografije, Članci i studije, Izvori za hrvatsku povijest, Posebna izdanja* te časopisa *Radovi* povjesničari su dobili priliku objaviti rezultate svojih istraživanja. To je dovelo do neslućene produkcije radova i bogatstva najrazličitijih tema. Dakako da je i historiografija o 19. stoljeću u tim "zlatnim" vremenima ubrala bogate plodove. U svakom slučaju, na stranicama časopisa *Radovi* našli su se prilozi gotovo svih povjesničara koji su se bavili 19. stoljećem. Do kraja osamdesetih godina objavljeno je više monografskih djela ili tematskih djela kao što su, primjerice, knjige Jaroslava Šidaka, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*,²⁴ i *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848/49*,²⁵ Mirka Valentića *Hrvatsko-slavonska vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom*,²⁶ Filipa Potrebice, *Požeška županija za revolucije 1848-1849*,²⁷ Dragutina Pavličevića, *Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj*,²⁸ Petra Korunića o hrvatsko-slovenskim odnosima i druge.

Povijesna kretanja u Istri i Dalmaciji razmatrana su u mnogim člancima i studijama Ivana Ercega, Petra Strčića, Dinka Foretića, Ive Perića, Tereze Ganze-Aras, te u dvjema monografijama Trpimira Macana o Mihi Klaiću (1980.) i Nikše Stančića *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*.²⁹ Objavljeni izvori, kao što su, primjerice, *Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u Hrvatskoj 1825-1863*,³⁰ *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*,³¹ *Dnevnik Maksimilijana Vrhovca*,³² *Korespondencija R. W. Seton Watsona*³³ i drugi, otvorili su mogućnost novim područjima istraživanja.

Istodobno, počeo se stvarati krug istraživača čiju je središnju os činila povjesničarka Mirjana Gross. Shvativši da je za kvalitetnu historiografiju prijeko potrebna otvorenost prema novim metodama istraživanja, već početkom sedamdesetih godina novim radovima posvjedočila je taj put. Objavivši 1973. *Povijest pravaške ideologije*,³⁴ političku je djelatnost pravaša nastojala objasniti kao strukturirani ideološki sustav izgrađen od mnogobrojnih bitnih sastavnica. Odmak od tradicionalne historiografije počeli su slijediti mnogi mlađi i mladi povjesničari i povjesničarke na koje je M. Gross utjecala bilo neposredno pri edukaciji na dodiplomskom ili poslijediplomskom studiju, ili posredno, savjetujući ih i pomažući im u stjecanju njihove znanstvene kompetencije. Dio njih usmjerit će svoja istraživanja i

23) I. Karaman, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb, 1972., 365.

24) J. Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb, 1973., 401.

25) J. Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.*, Zagreb, 1979., 391.

26) M. Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*, Zagreb, 1981., 360.

27) F. Potrebica, *Požeška županija za revolucije 1848-1849.*, Zagreb, 1984., 307.

28) D. Pavličević, *Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj*, Zagreb, 1980., 394.

29) N. Stančić, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji*, Zagreb, 1980., 395.

30) B. Stulli, *Prijedlozi i projekti željezničkih pruga u hrvatskoj 1825-1863. I-II*, Zagreb, 1975., 720 i 452.

31) M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971.*, Zagreb, 1979, 900.

32) Maksimilijan Vrhovac, *Dnevnik, svezak I (1801-1809)*, Zagreb, 1987., 752.

33) R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni. *Korespondencija I-II*, Zagreb, 1976., 472 i 460.

34) M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., 453.

prema povijesti 19. stoljeća. Ključni trenutak bio je objavljivanje knjige *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjcrovi*, 1976.³⁵ Kao sveučilišni udžbenik knjiga je izvršila veliki utjecaj, osobito na mladi naraštaj povjesničara koji se mogao informirati o kretanju svjetske historiografije ali i naučiti zanat povjesničara.

Vrijedno je spomenuti još dva djela iz osamdesetih godina koja su u suvremenoj historiografiji 19. stoljeća predstavljala rezultat novih metodoloških spoznaja. To je zbornik *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. st.*³⁶ kojim se pokušalo prokrciti put prema modernoj sintezi. Drugo djelo nosi naslov *Počeci moderne Hrvatske*.³⁷ Njime se nastojao osvijetliti utjecaj modernizacije bečkog središta u vrijeme neoapsolutizma na sva područja društvenog života u Hrvatskoj.

Razmjerno bogata produkcija djela o 19. stoljeću između 1987. i 1989. godine bila je i rezultat uključivanja znanstvenika u znanstvenoistraživačke projekte i financiranje tzv. društveno vrijedne knjige od strane ondašnjeg Ministarstva znanosti i tehnologije. Taj će se sustav nažalost uskoro početi urušavati, mada se početkom devedesetih još nije tako drastično manifestirao. Uz brojne članke posvećene povijesti 19. stoljeća, monografski je prikazano djelovanje središnjih institucija Hrvatske 1860-1873.,³⁸ Vojna krajina u vrijeme francuske vladavine,³⁹ Gajeva ideologija preporodnog pokreta,⁴⁰ fenomen hrvatskih kućnih zadruga,⁴¹ privredni život banske Hrvatske,⁴² društveni razvoj u civilnoj hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. st.,⁴³ i dr.

U posljednjem desetljeću povijesna je znanost pokazala vitalnost sačuvavši kontinuitet pozitivnih tendencija iz prethodnog razdoblja bez obzira na činjenicu što u svim organizacijskim i institucionalnim oblicima nije bila ravnopravno financijski podupirana. Prelistamo li povijesne časopise i djela nastala posljednjih nekoliko godina, vidjet ćemo da se povijesna znanost otvorila mnogim novim temama i područjima - od povijesti svakodnevice, oralne povijesti, mikro i ekopovijesti, istraživanju fenomena klerikalizma, povijesti društvenih elita, istraživanju drugih vjerskih i nacionalnih zajednica u Hrvatskoj - ali i onima koje su bile prije tabuizirane do onih već obrađenih koje su prevrednovane i osvijetljene na nov način.

Glavno obilježje historiografije o 19. stoljeću danas je njezina metodološka različitost. O toj različitosti svjedoče djela u kojima su primijenjena suvremena metodološka načela do djela napisanih prevladanim pa i neznanstveno utemeljenim metodama. Gledano u cjelini, možemo ustvrditi da je historiografija o 19. stoljeću napravila mnogo, osobito posljednjih desetljeća. Držim da će se historiografija o 19. stoljeću, želi li održati korak s europskom i svjetskom historiografijom, morati otvoriti novim temama, pokušati oblikovati sintezu nacionalne povijesti te se okrenuti komparativnim i interdisciplinarnim istraživanjima. Po svemu sudeći, te će se zadaće rješavati u sljedećem tisućljeću.

35) M. Gross, *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjcrovi*, Zagreb, 1976., 377.

36) *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća* (ur. M. Gross), Zagreb, 1981., 419.

37) M. Gross, *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*, Zagreb, 1985., 521.

38) A. Szabo, *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860-1873. I-II*, Zagreb, 1987., 240 i 270.

39) D. Roksandić, *Vojna Hrvatska (La Croatie militaire) 1-2*, Zagreb, 1988., 360 i 280.

40) N. Stančić, *Još Horvatska ni propala* (idcologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda), Zagreb, 1989., 178 + XLVIII

41) D. Pavličević, *Hrvatske kućne zadruge I*, Zagreb, 1989., 368.

42) I. Karaman, *Privredni život banske Hrvatske*, Zagreb, 1989., 274.

43) M. Gross/A. Szabo, *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb, 1992., 626.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LII
ZAGREB 1999.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LII, str.1-250, Zagreb 1999.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky